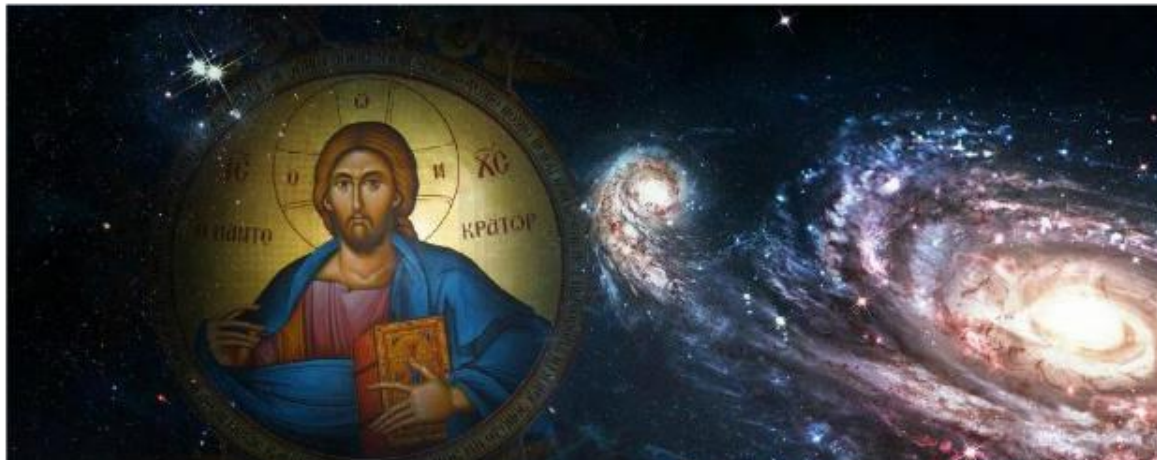

Γεώργιος Ι. Μαντζαρίδης

Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο χωρὶς τὴν συνεργασία τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκτοτε ὁμως δὲν κάνει τίποτε γιὰ τὸν ἄνθρωπο χωρὶς τὴν συνεργασία του. Ἄλλωστε ἡ δημιουργικότητα ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ κατασκευῆς του. Ἡ ἐπιστημονικὴ δημιουργία, ἂν καὶ δὲν εἶναι δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενός, συνδέεται μὲ τὸ δημιουργικὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Σύμφωνα μάλιστα μὲ τὶς νεώτερες ἐπιστημονικὲς θεωρίες (Θερμοδυναμικὴ, Κβαντικὴ φυσικὴ, Θεωρία τοῦ χάους) τὸ «εἶναι» δὲν προηγεῖται τοῦ «γίγνεσθαι», ἀλλὰ συνιστᾷ ἓνα διαρκὲς καὶ μὴ ἀναστρέψιμο «γίγνεσθαι», τὸ ὁποῖο συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἀνθρώπινη παρουσία, ἀλλὰ καὶ εἶναι διαρκῶς ἀνοικτὸ πρὸς τὸ μέλλον. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ συμμετέχει δημιουργικὰ στὴν δημιουργία προκαλώντας μὲ τὶς ἐνέργειες καὶ τὶς παρεμβάσεις του νέες καταστάσεις στὸ «γίγνεσθαι».

Ὅλα, ὅσα γνωρίζει ἢ μπορεῖ νὰ γνωρίσει μὲ τὴν ἐπιστήμη

ὁ ἄνθρωπος μέσα στό σύμπαν, εἶναι ἔργα τοῦ Θεοῦ. Ὁλόκληρη ἡ δημιουργία προβάλλει ὡς μία συμπυκνωμένη ἐνέργεια καί πληροφορία. Αὐτό σημαίνει ὅτι περικλείει θεϊκά μηνύματα. Ὅταν λοιπόν ὁ ἄνθρωπος ἐρευνᾷ μέ τήν ἐπιστήμη του τήν δημιουργία, προσεγγίζει τὰ μηνύματα αὐτά, τοὺς «λόγους» τῶν ὄντων της καί προσκαλεῖται μέ τόν τρόπο αὐτόν σέ διάλογο μέ τόν Δημιουργό. Παρακινεῖται δηλαδή νά διακρίνει τήν σοφία

του και νὰ δεχθεῖ τοὺς λόγους του, ποὺ διευκρινίζονται μὲ τὶς ἐντολές του.

Οἱ μερικότεροι «λόγοι τῶν ὄντων» ἀνάγονται καὶ συνοψίζονται στὸν ἐνυπόστατο Θεὸ Λόγο, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ὅλων τῶν δημιουργημάτων· «τὰ πάντα δι’ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται»¹. Καὶ οἱ μερικότερες θεϊκὲς ἐντολές, ποὺ παρέχονται μὲ τὴν Βίβλο καὶ τὴν Ἐκκλησία, ἐκφράζουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ συνοψίζονται στὴν ἐντολὴ τῆς ἀγάπης μὲ τὴν διπλὴ κατεύθυνσή της, τὴν ὀριζόντια καὶ τὴν κατακόρυφη ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον. Ἔτσι οἱ ἄνθρωποι προετοιμάζονται γιὰ τὴν σύναψη ἀδελφικῶν σχέσεων σὲ μιὰ θεανθρώπινη κοινωνία.

Μέσα στὴν προοπτικὴ αὐτὴν καὶ κάθε ἐπιστήμονας καλεῖται νὰ τηρεῖ τὶς ἐντολές τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἀσκεῖ εὐσυνείδητα τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο του, χωρὶς νὰ ἀντιστρατεύεται στοὺς «λό-

γους» τοῦ Δημιουργοῦ. Ὄταν δὲν γίνεται αὐτό, δημιουργοῦνται ἠθικὲς ἐκτροπὲς καὶ προκαλοῦνται παρενέργειες στὴν δημιουργία. Ἡθικὲς ἐκτροπὲς δὲν εἶναι μόνο οἱ παραβάσεις ἐντολῶν ποὺ ἀναφέρονται στὴν προσωπικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνες ποὺ παραβιάζουν τοὺς «λόγους» τῆς ὑλικῆς κτίσεως. Οἱ τελευταῖες μάλιστα μποροῦν νὰ χαρα-

1. Κολ. 1,16. Πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91,1077C.

κτηριστοῦν ὡς βαρύτερες, γιατί εἶναι συνήθως μονιμότερες καὶ μὴ ἀναστρέψιμες. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἔγινε δραματικὰ αἰσθητὴ μὲ τὴν οἰκολογικὴ κρίση.

Μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν θρησκεία προσεγγίζει ὁ ἄνθρωπος φυσικὲς καὶ μεταφυσικὲς ἀλήθειες, ποὺ εἶναι χρήσιμες γιὰ τὴν ζωὴ του καὶ τὴν προκοπὴ του κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Δημιουργοῦ του. Ὁ Θεός, γράφει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, «ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ»². Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέει γιὰ τοὺς «ἔξω σοφοὺς» ὅτι «γνόντες τὸν Θεὸν οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν»· ἔφθασαν δηλαδὴ στὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὄχι στὴν πρέπουσα ἔννοιά του, στὴν ἔννοια τοῦ ἀκτίστου³.

Οἱ ἀλήθειες τῆς ἀνθρώπινης σοφίας καὶ ἐπιστήμης εἶναι πάντοτε περιορισμένες καὶ σχετικές· βρίσκονται στὸ ἐπίπεδο τοῦ κτιστοῦ καὶ ἀδυνατοῦν νὰ προσφέρουν στὸν ἄνθρωπο τὴν

αὐθεντική καὶ ἀπόλυτη ἀλήθεια ποὺ ἐξάγει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν σχετικότητα καὶ τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν φθορὰ καὶ τὸν θάνατο. Αὐτὸ ἰσχύει ὄχι μόνο γιὰ τὶς ἐπιστημονικὲς ἀλλὰ καὶ

2. Σοφ. Σειράχ 38,6.

3. Ρωμ. 1,21. «Ἄλλ' ἦλθον μὲν, φησὶν (ὁ Παῦλος), εἰς ἔννοιαν θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ τὴν πρέπουσαν θεῷ οὐδὲ γὰρ παντουργόν, οὐ παντοδύναμον, οὐ παντεπίσκοπον, οὐ μόνον ἀναρχόν τε καὶ ἀκτιστον ἐδόξασαν αὐτόν». Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Υπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 1,1,14, ἔκδ. Π. Χρήστου, τόμ. 1, σ. 377.

για τις θρησκευτικές αλήθειες που συλλαμβάνει ο περιορισμένος και κτιστός ανθρώπινος νους.

Οί χριστιανικές αλήθειες διαφέρουν ουσιαστικά από τις έπιστημονικές και τις θρησκευτικές. Είναι αλήθειες που έχουν άκτιστη προέλευση· αλήθειες που πηγάζουν από τον Θεό και έχουν ύποστατικό χαρακτήρα. Είναι αλήθειες ζωής. Βρίσκονται στο πρόσωπο, αποκαλύπτονται και μετέχονται με προσωπική σχέση και κοινωνία. Προσφέρονται ως άκτιστη δωρεά, που δεν συγκρούεται ούτε είναι δυνατό να συγκρουσθεί με την αληθινή έπιστήμη, γιατί έχουν διαφορετική φύση και κινούνται στο επίπεδο της έλευθερίας του προσώπου. Οί αλήθειες αυτές ύποστασιάζονται στο πρόσωπο του Χριστού, του σαρκωθέντος Λόγου, και αποκαλύπτονται με την χάρη του Αγίου Πνεύματος· του Πνεύματος της έλευθερίας που πνέει όπου θέλει⁴.

Ταυτόχρονα όμως οί χριστιανικές αλήθειες έχουν και το

κτιστὸ ἔνδυμά τους, πού εἶναι πάντοτε ἀτελές καὶ σχετικὸ μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἐποχὴ του. Τὸ ἔνδυμα αὐτὸ ἀδυνατεῖ ἀπὸ τὴν φύση του νὰ περικλείσει τὸ ἄκτιστο περιεχόμενό τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἔχει ἀποφατικὸ χαρακτήρα. Δὲν ἐξαντλεῖ μὲ τίς διατυπώσεις καὶ τοὺς ὁρισμούς της τὴν ἀλήθεια τῆς θεογνωσίας, ἀλλὰ τὴν περιγράφει καὶ κατευθύνει συμβολι-

4. Βλ. *Ιω.* 3,8.

κῶς πρὸς αὐτήν. Γι' αὐτὸ θεωρεῖ πάντοτε ἀπαραίτητη τὴν παρουσία «ζωντανῶν μαρτύρων», τῶν ἁγίων, γιὰ τὴν διατήρηση «σὲ κάθε δεδομένη ἱστορική στιγμή» τῆς ἀθθεντικῆς θεογνωσίας⁵. Ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι οὔτε μπορεῖ νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς θρησκευτικὴ ἰδεολογία ἢ ὡς ἠθικὴ δεοντολογία, ὅπως συμβαίνει συχνά, ἀλλὰ ὡς μετοχὴ στὴν ζωντανὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ μέσα στὸν κόσμο.

Ἐπιπλέον τὸ κτιστὸ ἔνδυμα τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν συνδέεται κάθε φορὰ μὲ τὸ κοσμοεῖδωλο, τὴν γλώσσα, τὸ περιβάλλον καὶ τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο τῶν πιστῶν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸ νὰ ἐπιχειροῦν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες νὰ ὑπαγορεύουν στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα περιορισμοὺς στὸ ἐπίπεδο τοῦ κτιστοῦ, ὅταν αὐτὲς δὲν ἀντιστρατεύονται στοὺς «λόγους» τοῦ Δημιουργοῦ Λόγου. Ὅπως δὲν εἶναι ὀρθὸ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ κοινότητα νὰ ἐπιχειρεῖ νὰ

προβάλλει στην Ἐκκλησία τις μεταφυσικὲς θεωρίες της ὡς ἀναμφισβήτητες. Ἄλλωστε ἡ ἴδια ἡ ἐπιστήμη βεβαιώνει τὴν σχετικότητα καὶ ρευστότητα τῶν ἀληθειῶν της⁶. Μόνο οἱ ἑκατέρο-

5. Βλ. Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάροφ), *Ὅψόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστι*, Ἔσσεξ Αγγλίας 2010, σ. 143.

6. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ «θεωρήματα τῆς μὴ πληρότητας» τοῦ Kurt Gödel. Γιὰ περισσότερα βλ. Α. Νικολαΐδη, «Ἡ ἐπιστήμη τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ὡς Σημεῖον», στό, *Ὁ κόσμος στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ θρησκεία*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2008. σ. 251 κ.έ.

θεν έκτροπές δημιουργοῦν συγκρούσεις μεταξύ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης.

Ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ θεολογία μὲ ἀπόλυτο σεβασμὸ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου γιὰ γνώση καὶ ἄσκηση τῆς κυριαρχικῆς του ἐξουσίας μέσα στὸν κόσμο δὲν κηδεμονεύει οὔτε ἐπιβάλλει τὶς θέσεις τῆς στὴν ἐπιστήμη, ὅπως ἐπιδίωκε ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς κατὰ τὸν μεσαίωνα. Φαινόμενα, ὅπως αὐτὰ ποὺ θρυλοῦνται γιὰ τὸν πρωτεργάτη τῆς ἐξελίξεως τῆς νεώτερης ἐπιστήμης Γαλιλαῖο, εἶναι ἄγνωστα στὴν ὀρθόδοξη καὶ τὴν πατερικὴ παράδοση.

Πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἦταν καὶ πανεπιστήμονες. Αναζητοῦσαν τὴν γνώση τῶν ὄντων καὶ χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἐπιστήμη ὡς ἀφετηρία θαυμασμοῦ τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀφορμὴ δοξολογίας του. «Πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον»⁷. Χαρακτηρι-

στικὸ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλίαι εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, ὅπου παρουσιάζεται ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔνδυμα τῆς ἐποχῆς του. Ὅπως δηλώνει ὁ ἴδιος, ἡ ἐπιστημονικὴ προσέγγιση καὶ ἐρμηνεία τῶν φυσικῶν φαινομένων δὲν μειώνει καθόλου τὸν ἐκπληκτικὸ χαρακτήρα τους: «οὐ γὰρ ἐλαττοῦται ἡ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἐκπληξίς, ἐπειδὴν ὁ

7. Α Τιμ. 4,4.

τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ». Ἀντιθέτως μάλιστα ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ κατανόηση τοῦ κόσμου, ὅπως ἀκόμα καὶ ἡ διαπίστωση τῆς πολλαπλάσιας ἀγνοίας ποὺ ὑπάρχει γι' αὐτόν, ἀποτελοῦν αἰτίες θαυμασμοῦ καὶ δοξολογίας τοῦ Δημιουργοῦ, οἱ ὁποῖες ὁμως δὲν ἀπασχολοῦν ὅσο θὰ ἔπρεπε τοὺς σημερινούς μύστες τῆς ἐπιστήμης.

Αὐτὰ ποὺ ὑποπίπτουν στὶς αἰσθήσεις ὅλων μας εἶναι τόσο θαυμαστά, ὥστε καὶ ὁ πιὸ ἔμπειρος νοῦς ἀδυνατεῖ νὰ τὰ συλλάβει καὶ νὰ ἀποδώσει ἐπάξιο ἔπαινο στὸν Δημιουργό⁸. Καὶ ὁ πολὺ γνωστὸς ἅγιος τῆς ἐποχῆς μας Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης, ἐνῶ ἦταν ὀλιγογράμματος, ζοῦσε βαθύτατα τὸ μεγαλεῖο τῆς φύσεως δοξάζοντας τὸν Θεό, ἐνῶ ταυτόχρονα μελετοῦσε ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ διατύπωνε μὲ τὰ πνευματικὰ χαρίσματά του προτάσεις ποὺ ἐξέπλητταν καὶ τοὺς εἰδικούς ἐπιστήμονες. Ἄν ὁ Αἰνστάιν μὲ τὴν λογικὴ του ὑπερνίκησε τὶς

αἰσθήσεις του καὶ παρουσίασε νέους φυσικοὺς ὀρίζοντες τοῦ Σύμπαντος διευρύνοντας ἐκπληκτικὰ τὴν ἀνθρώπινη γνώση, οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν καθαρὸ νοῦ τους στραμμένο πρὸς τὸν νοῦ τοῦ Δημιουργοῦ, ἀποκαλύπτουν νέους πνευματικοὺς ὀρίζοντες διευρύνοντας ἐκπληκτικὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία.

8. Βλ. Μ. Βασιλείου, *Εἰς Ἑξαήμερον* 1,10-11, PG 29,25D- 26B.

Αλλά και ή ίδια ή έπιστημονική έρευνα έχει τις άπαρχές της στα μοναστήρια τής Δύσεως, όπου μοναχοί έρευνοῦσαν τὰ μυστικά και τούς νόμους τής φύσεως, για να γνωρίσουν καλύτερα τόν Θεό. Η συνένωση όμως, και πολύ περισσότερο ή ταύτιση τῶν δύο επιπέδων τής γνώσεως, τοῦ έπιστημονικοῦ και τοῦ θεολογικοῦ, που καλλιεργήθηκε πάλι μέσα στους κόλπους τοῦ δυτικοῦ μοναχισμοῦ, είχε τραγικές συνέπειες. Κάθε άμφισβήτηση τοῦ κτιστοῦ θρησκευτικοῦ κοσμοειδώλου αντιμετωπιζόταν ως αίρεση και καταδικαζόταν από τήν Ίερά Έξέταση με περιορισμούς, ποικίλα βασανιστήρια ή και με τόν δια πυρᾶς θάνατο. Έτσι δημιουργήθηκε χωρίς ούσιαστική αίτία μία όξύτατη σύγκρουση μεταξύ θεολογίας και έπιστήμης, ή όποία εὔτυχῶς άμβλύνθηκε στην έποχή μας.

Η σύγκρουση αυτή έχει τις ρίζες της στην θρησκευοποίηση τοῦ Χριστιανισμοῦ και τήν έφαρμογή κοινῆς μεθοδολογίας

στην ἐπιστήμη καὶ τὴν θεολογία. Ἡ κοινὴ αὐτὴ μεθοδολογία φαλκιδεύει καὶ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν θεολογία. Ἐτσι, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη ἀποκλείει κάθε δυνατότητα ἀποδεσμεύσεως ἀπὸ τὴν κτιστὴ ἐγκοσμιότητα, ἡ θεολογία στερεῖται τὴν πολύτιμη συμβολὴ τῆς ἐπιστήμης ὡς εἰσαγωγικῆς ὁδοῦ καὶ συμβολικοῦ μέσου ἀναγωγῆς πρὸς τὴν ὑπερβατικὴ πραγματικότητα.

Όταν ή έπιστήμη έγκλωβίζεται στην αντικειμενοποίηση και την αντικειμενική γνώση, διεκδικώντας για τόν έαυτό της ολόκληρη την ανθρώπινη γνώση και αποκλείοντας την δυνατότητα τής επεκτάσεώς της πέρα από την έγκοσμιότητα, άδικεί τόν άνθρωπο.

Όπως εύστοχα έχει έπισημανθει, «άλλο πράγμα είναι να άπορριφθει κάτι με τή λογική μας σκέψη, και τελείως άλλο ή πραγματικότητα του είναι. Ό Ζών Θεός είναι προσωπικό Όν και όχι κάποια άφηρημένη ιδέα ή κάποιο ύπερβατικό αντικείμενο. Είναι ό έν Χριστῶ άποκαλυπτόμενος προσωπικός Θεός, που είπε στον άνθρωπο: “Εγώ ειμι...ή άλήθεια”⁹: Ό Πατέρας, ό Υίός και τó Άγιο Πνεῦμα. Τά τρία αυτά Πρόσωπα είναι ή ένιαία άλήθεια»¹⁰, άναρχη και άτελεύτητη.

Ό προσωπικός και αιώνιος αυτός χαρακτήρας τής άλήθειας έχει κεφαλαιώδη σπουδαιότητα για τόν άνθρωπο. Η ζω-

ντανή ἀλήθεια εἶναι ὑπαρξιακή καὶ ἀκατάλυτη. Δὲν ἀντικειμε-
νοποιεῖται, γιατί ἡ ἀντικειμενοποίησή της ἰσοδυναμεῖ μὲ διά-
σπαση καὶ ἀπονέκρωση. Ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας αὐτῆς εἶναι
ἐμπειρία ζωῆς. «Εἶναι καρπὸς ἐνώσεως στὸ ἴδιο Εἶναι δύο ὑπο-
κειμένων: τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Κανένας ἀπὸ αὐτοὺς

9. *Ἰω. 14,6.*

10. Βλ. Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Τὸ μυστήριον τῆς χριστιανικῆς ζωῆς*, Ἔσσεξ
Ἀγγλίας 2010, σ. 121.

δὲν γίνεται “ἀντικείμενο”· καὶ οἱ δύο, καὶ ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος ζοῦν τὸ γεγονός αὐτὸ ὡς ἐνιαία ζωή»¹¹.

Ἡ γνώση αὐτή, ποὺ θεμελιώνεται στὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ, δὲν ἐπιβάλλεται στὸν ἄνθρωπο ἐξουσιαστικά, ἀλλὰ τὸν προσεγγίζει διακονικὰ καὶ θεραπευτικά, παρέχει νόημα στὴν ζωὴ καὶ ἀναδεικνύει τοὺς ἁγίους. Αὐτὸ γίνεται πληρέστερα ἀντιληπτό στὴν ἐποχὴ μας μὲ τὴν πλειάδα τῶν ἁγίων ποὺ ἔζησαν ἀνάμεσά μας. Ταυτόχρονα ὅμως ἡ γνώση αὐτὴ διευκολύνεται σημαντικὰ καὶ μὲ τοὺς ὀρίζοντες ποὺ δημιούργησε ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη. Ἡ ὑπέρβαση τῆς κλασικῆς φυσικῆς μὲ τὴν κβαντομηχανικὴ, ποὺ ἐξυπηρετεῖ εὐρύτατα τὴν καθημερινή μας ζωὴ, δημιουργεῖ εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν προβολὴ καὶ τὴν προσέγγιση τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας. Ἰδιαίτερα μάλιστα εὐνοεῖ τὴν κατανόηση τῆς χριστιανικῆς παγκοσμιότητος.

Οἱ νεώτερες ἐπιστημονικὲς θεωρίες κλόνισαν τὴν καθιε-

ρωμένη ἀρχὴ τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ συνέδεσαν στενὰ τὴν ἐπιστῆμη μὲ τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὸ βοήθησε καὶ τὶς λεγόμενες ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες, ποὺ εἶχαν ὡς πρότυπο τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μολονότι ἀσχολοῦνται μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν κοινωνικὴν του ζωὴν, νὰ ἀναβαθμίσουν τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ νὰ δοῦν σαφέστερα τὴν ὑπευθυνότητα

11. Ο. π., σ. 124.

τῆς ἐλευθερίας του. Ἔτσι διάφοροι ἐπιστημονικοὶ κλάδοι καὶ σχολές τῆς ψυχολογίας πραγματοποίησαν ἐντυπωσιακὲς προσεγγίσεις τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καὶ ὁδηγήθηκαν σὲ πορίσματα ποὺ ἐγγίζουν τὴν χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία.

Ἀκόμα οἱ νεώτερες ἐπιστημονικὲς θεωρίες διακρίνουν καὶ κάποιο εἶδος ἐλευθερίας στὴν φύση. Ἔτσι ἡ φύση δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς δεδομένο ἀντικείμενο μὲ προδιαγεγραμμένη προοπτικὴ, ἀλλὰ ὡς δυναμικὴ πραγματικότητα, ποὺ συμπορεύεται μὲ τὴν ἱστορικὴ δραστηριότητα καὶ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὅπως μᾶς λέει ἡ κβαντομηχανικὴ, «δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε τίποτε γιὰ τὸ τί κάνουν τὰ πράγματα, ὅταν δὲν τὰ παρατηροῦμε» καὶ «τίποτε δὲν εἶναι πραγματικό, ἐκτὸς ἐὰν παρατηρεῖται»¹². Στὸ «γίγνεσθαι» τῆς δημιουργίας συμμετέχει ἐνεργῶς καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ αὐτεξουσιότητα ὅμως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν λοιπὴ δημιουργία, τὸν καθιστᾷ ὑπεύθυνο καὶ

για την καταστροφική πορεία της.

Εδῶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ καὶ ἕνας μεγάλος κίνδυνος, ποὺ δημιουργήθηκε μὲ τὴν ραγδαία ἐγωκεντρικὴ καὶ χρησιμοθηρικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας. Ὅπως εὐστοχα παρατηρήθηκε, «προχωροῦμε συνεχῶς στὴν δημιουργία μηχανῶν μὲ ὄλο καὶ περισσότερο ἀνθρωπομορφικὲς συμπεριφο-

12. John Gribbin, *Κβαντικὴ φυσικὴ καὶ πραγματικότητα*, Αθήνα 1984, σ. 18-9.

ρές, μέσα σὲ μία κοινωνία ποὺ τείνει νὰ δημιουργεῖ ὄλο καὶ περισσότερο αὐτοματοποιημένους ἀνθρώπους»¹³. Ἐτσι ὁμως μηχανοποιεῖται καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀφανίζει τὴν πνευματικὴ ὄντοτήτά του καὶ χάνει οὐσιαστικὰ τὴν ἀνθρωπιὰ του.

Ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης δημιουργεῖ ἐκπλήξεις, ποὺ ὁδηγοῦν τὸν ἄνθρωπο σὲ ἀποκαλύψεις. Ἀλλὰ καὶ πάλι οἱ ἀποκαλύψεις αὐτὲς προσλαμβάνουν δημιουργικὸ ἢ καταστροφικὸ χαρακτήρα ἀνάλογα μὲ τὴν ἀνθρώπινη αὐτεξουσιότητα. Ὅλες ὁμως οἱ ἀποκαλύψεις τῆς ἐπιστήμης βρίσκονται στὸ ἐπίπεδο τοῦ κτιστοῦ ποὺ περιορίζεται ἀπὸ τὴν φθορὰ καὶ τὸν θάνατο. Ἡ μόνη πραγματικὴ ἀποκάλυψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι αὐτὴ ποὺ προσφέρεται μὲ τὴν ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Καὶ ἡ ἀποκάλυψη αὐτὴ δὲν προέρχεται οὔτε μπορεῖ νὰ προέλθει ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη ἢ τὴν τεχνολογία. Δὲν μπορεῖ νὰ προέλθει οὔτε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη θρησκεία ἢ τὴν ἰδεολο-

γία. Ὅποιαδήποτε ἀποκάλυψη στοῦ ἐπίπεδο τῆς κτιστότητας ἀδυνατεῖ νὰ ὀδηγήσει στοῦ ἀκτιστοῦ. Ἐδῶ ἡ λύση μπορεῖ νὰ δοθεῖ μόνο μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ ἀκτίστου μέσα στοῦ κτιστό.

Ὁ Χριστιανισμὸς φωτίζει τὸν χῶρο τοῦ κτιστοῦ μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ἀκτίστου. Γιὰ νὰ φωτίσει ὅμως τὸ κτιστό, πρέπει νὰ τὸ προσλάβει μὲ συμπάθεια καὶ ἀγάπη. Ἡ πρόσληψη πάλι

13. Π. Λιγομενίδης, «Νοημοσύνη σὲ ἀνθρώπους καὶ μηχανές», στοῦ, *Ὁ κόσμος στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ θρησκεία*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2008. σ. 148.

αὐτὴ δὲν γίνεται ἄκριτα καὶ ἀδιάκριτα. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ προσέλαβε ὁλόκληρη τὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου πλὴν τῆς ἁμαρτίας ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ ἀποτελεῖ παραφθορὰ τῆς φύσεώς του. Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δὲν προσέλαβαν τὸν ἑλληνικὸ καὶ τὸν προχριστιανικὸ ἢ τὸν ἐξωχριστιανικὸ κόσμο ἄκριτα καὶ ἀδιάκριτα, ἀλλὰ μὲ σύνεση καὶ περίσκεψη.

Ἔργο τῆς θεολογίας σὲ κάθε ἐποχὴ δὲν εἶναι νὰ ἐπιστρέφει στὴν θεολογία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας οὔτε νὰ λύνει τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς της μὲ τις λύσεις ποὺ ἔδωσαν ἐκεῖνοι στὰ προβλήματα τῆς δικῆς τους ἐποχῆς. Ἔργο τῆς θεολογίας εἶναι νὰ προσεγγίζει, νὰ προσλαμβάνει καὶ νὰ ἀντιμετωπίζει τὰ προβλήματα κάθε ἐποχῆς μέσα στὴν γενικότερη προοπτικὴ της προσφέροντας τὴν δική της λύση μὲ τὴν ἀναγωγὴ τους στὴν ἄκτιστη ἀποκάλυψη. Χωρὶς τὴν ἀναγωγὴ αὐτὴ κάθε ἀνθρώπινη ἐπιτυχία ἀποδεικνύεται ἐφήμερη καὶ συμβατικὴ.

Ὅπως ἐμφατικὰ τονίζει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «τὸ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὃ δὲ ἦνωται τῷ Θεῷ τοῦτο καὶ σώζεται»¹⁴. Ὅποιο στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου δὲν προσλαμβάνεται καὶ δὲν ἀφομοιώνεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία μὲ τὴν θεολογία της, τὰ μυστήρια, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν

14. Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπιστολή 101, Πρὸς Κληδόνιον*, PG 37,181C- 84A.

προσευχή της, παραμένει μακριά από την θεραπευτική και μεταμορφωτική δύναμη του Αγίου Πνεύματος¹⁵.

Ο μόνος που πρόσφερε και προσφέρει την άκτιση αποκάλυψη στον κόσμο είναι ο Χριστός. Στο πρόσωπο του Χριστού ενώθηκε ύποστατικά και θεμελιώθηκε όντολογικά η κοινωνία του κτιστού με το άκτιστο. Έτσι και η υπέρβαση της φθοράς και του θανάτου, που πραγματοποιήθηκε με την ανάσταση του Χριστού, δωρίζεται στον άνθρωπο με την συμμετοχή του στο σώμα του Χριστού, την Έκκλησία. Η δωρεά αυτή δεν είναι κάποια αναβίωση στην κτιστή πραγματικότητα, αλλά πρόσληψη στην άκτιστη και ακατάλυτη θεία ζωή. Είναι η αποκάλυψη, που βιώνεται «έκ μέρους» κατά την επίγεια ζωή και αναμένεται στην πληρότητά της κατά την μέλλουσα. Ήδη όμως και η επισημονική ακόμα προσέγγιση της κτιστής δημιουργίας από τον άνθρωπο αποτελεί προανάκρουσμα της κοινωνίας του ως δη-

μιουργήματος «κατ' εικόνα Θεοῦ» στήν ἄκτιστη καὶ ἀκατάλυτη
θεία πραγματικότητα.

Ὁ ἐκπληκτικὸς ἢ «δαιμόνιος» νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως
τὸν χαρακτηρίζει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὡς δημιούρ-
γημα τοῦ Θεοῦ, «φυσικῶς ἔχει τὸ φρονεῖν». Καὶ μολονότι ἔχει
ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴν δυνατὴν τοῦ «φρονεῖν», μπορεῖ μὲ τὸ αὐτε-

15. Βλ. π. Χρυσοστόμου-Γρηγορίου Τύμπα, *Ροὺς ἀντογνωσίας*, Ἀρμός, Αθήνα 2018,
σ. 404.

ξούσιο γνωμικὸ θέλημά του νὰ ἐκτρέπεται ἀπὸ τὸ φυσικὸ θέλημά του καὶ νὰ παραφρονεῖ¹⁶. Μπορεῖ νὰ περιφρονεῖ τοὺς λόγους τῆς δημιουργίας καὶ νὰ ἀκολουθεῖ τοὺς λογισμοὺς τῆς ἐμπαθοῦς καὶ σκοτισμένης διανοίας του. Ἐτσι, ἐνῶ ἡ ὕπαρξη τῆς δημιουργίας παραπέμπει στὸν Δημιουργό της καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ προσέγγισή της στὴν δοξολογία του, ὁ ἄνθρωπος «μωραίνεται»¹⁷, ὑποκύπτει στὸν ναρκισισμό του καὶ θεοποιεῖ τὸν ἑαυτό του. Αὐτὸ μαρτυροῦν καὶ τὰ σοβαρὰ προβλήματα καὶ ἀδιέξοδα ποὺ προκύπτουν μὲ τὴν ραγδαία ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη, ὅπως εἶναι ὁ ἔλεγχος τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας καὶ ἡ οἰκολογικὴ κρίση.

Ἐνα τέλος σημεῖο, στὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ συμπίπτει κάπως ἡ θεολογικὴ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία, εἶναι τὸ σημεῖο τῆς χρήσεως ὑποθέσεων καὶ ἐπαληθεύσεων ἢ διαψεύσεων πραγμάτων καὶ ἐννοιῶν. Οἱ μεγαλύτερες ἐπιστημονικὲς

ἀνακαλύψεις προέκυψαν με τὴν διατύπωση ὑποθέσεων ποὺ ἔ-
γιναν με τὴν διαίσθηση ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖες ὑπερέβαιναν ἢ
καὶ ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση με τὴν ἐμπειρική ἀμεσότητα, ἀλλὰ
ἐπαληθεύτηκαν στὴν πράξη.

16. Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἦπερ τῶν ἱερῶς ἠσυχάζοντων* 1,1,19, ἔκδ. Π. Χρήστου,
Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 383.

17. Πρβλ. *Ρωμ.* 1,22.

Κάτι παρόμοιο υπάρχει και στην θεολογική γνωσιολογία. Θεμελιώδεις χριστιανικές αλήθειες, που είναι λογικά ασύλληπτες ή και αντίθετες με την καθημερινή εμπειρία, γίνονται εμπειρικά προσιτές και αντιληπτές. Στο *Κατά Ιωάννην* Ευαγγέλιο ο ίδιος ο Χριστός παρουσιάζεται να λέει στους ακροατές του: «Ἡ δική μου διδαχή δὲν εἶναι δική μου ἀλλὰ ἐκείνου πού με ἀπέστειλε. Ἄν θέλει κάποιος νὰ κάνει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, θὰ καταλάβει ἂν ἡ διδαχή μου προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ ἢ ἂν ἐγὼ μιλῶ ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου»¹⁸. Κάτι παρόμοιο ισχύει και για τις ἐντολές τῶν *Μακαρισμῶν* που υπάρχουν στα δύο συνοπτικά Ευαγγέλια.

Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι οἱ «σκληροὶ λόγοι» τοῦ Χριστοῦ και οἱ «ὑπερβολικὲς ἀπαιτήσεις» που προβάλλονται στους πιστούς ἐπαληθεύονται με ἀπόλυτη ἀκρίβεια στην ζωὴ και τὴν διαγωγή τῶν Ἁγίων και τῶν Μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπε-

ράνθρωπες ἀρετὲς καὶ ἀνήκουστα ἀσκητικὰ ἀθλήματα πραγματοποιοῦνται ἀδιάκοπα μέχρι σήμερα στὴν ἱστορία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπὸ ἀπλοῦς πιστοῦς, ποὺ παίρνουν στὰ σοβαρὰ τὴν τήρηση τῆς πίστεώς τους. Ὅπως ἡ τεχνολογία παρέχει θαυμαστὰ μέσα γιὰ τὴν ἐπαλήθευση καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἐπιστημονικῶν θέσεων, ἔτσι καὶ ἡ ἀσκητικὴ ζωὴ σὲ σχέση μὲ

18. Βλ. *Ἰω.* 7,16-7.

τὴν πίστη στὸν Χριστὸ ἐπαληθεύει καὶ πραγματοποιεῖ θέσεις, ποὺ παρουσιάζονται στὸν ἄνθρωπο τῆς καθημερινότητας ὑπερβολικὲς καὶ ἀπραγματοποιήτες.

Οἱ ἄνθρωποι, λέει ὁ Ἀριστοτέλης, «τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει»¹⁹. Κάθε ἀνθρώπινη ἀναζήτηση ἔχει ὡς ὄντολογικὴ ἀφετηρία κάποια ἐπιθυμία του. Συναφῆς μὲ τὴν γνωσιολογικὴ ἀφετηρία ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἐπιστημονικὴ ἀναζήτηση εἶναι καὶ ἡ ἀφετηρία ποὺ ὀδηγεῖ στὴν θεολογικὴ ἀναζήτηση. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπιθυμεῖ πράγματα ἀνύπαρκτα ἢ μὴ ἀνταποκρινόμενα στὶς πραγματικὲς ἀνάγκες του. «Κάθε πραγματικὴ ἀνάγκη ἔχει στὸ κοσμικὸ εἶναι τὴ δυνατότητα τῆς ἱκανοποίησης· χρειάζεται μόνο νὰ βρεθεῖ ἡ ὁδὸς πρὸς αὐτήν. Στὴν ἱστορία τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου πολλὲς ιδέες, ποὺ φάνηκαν ὑπέρμετρα τολμηρές, πραγματοποιήθηκαν ἤδη μπροστὰ στὰ μάτια μας. Ἐπομένως, γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ ἀμφιβάλλω ἂν καὶ ἡ δική μου

δίψα τῆς μακάριος ἀθανασίας καὶ τῆς αἰώνιας ἔνωσης μὲ τὸν Δημιουργὸ μπορεῖ ἐπίσης νὰ πραγματοποιηθεῖ;»²⁰.

Ὅπως ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη προχωρεῖ στὴν διερεύνηση καὶ ἐπαλήθευση τῶν φυσικῶν φαινομένων μὲ ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία καὶ σὲ σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο, ἔτσι καὶ ἡ θεολογία

19. Ἀριστοτέλους, *Μεταφυσικά* Α'980α.

20. Ἀρχιμ. Σωφρονίου(Σαχάρωφ), *Περὶ προσευχῆς*, Ἑσσεξ Ἀγγλίας 32009, σ. 118-9.

προτείνει την προσέγγιση και έπαλήθευση τῶν ύπαρξιακῶν της ἀληθειῶν με ἀσκητική μεθοδολογία καὶ σὲ σχέση με τὸν Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο. Ἐνῶ ὅμως στὴν ἐπιστήμη δὲν παύει νὰ διατηρεῖται πάντοτε ἡ ἀντιπαράθεση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἔστω καὶ ἂν αὐτὴ θεωρεῖται ὡς ἀμοιβαία ἀλληλεπίδραση, στὸν χῶρο τῆς θεολογίας οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεως ἐπαληθεύονται πρωτογενῶς με ἀμεση ὑπαρξιακὴ σχέση με τὸν Θεό, χωρὶς τὴν διαμεσολάβηση ἐξωτερικῶν παραγόντων.

